

ΚΕΔΙΣΑ **ΚΕΔΙΣΑ**

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΑΝΑΛΥΣΕΩΝ
CENTER FOR INTERNATIONAL STRATEGIC ANALYSES

Οι ριζοσπαστικές Ισλαμικές οργανώσεις στην Αφρική: Οι περιπτώσεις της Νιγηρίας και της Σομαλίας

Εύα Ταταράκη

Ερευνητική Εργασία Νο. 15

Οι ριζοσπαστικές Ισλαμικές οργανώσεις στην Αφρική: Οι περιπτώσεις της Νιγηρίας και της Σομαλίας

Εύα Ταταράκη

Δόκιμη Αναλύτρια του ΚΕΔΙΣΑ

Ερευνητική Εργασία Νο. 15

Διοικητικό Συμβούλιο

Ανδρέας Μπανούτσος, Ιδρυτής και Πρόεδρος

Σπύρος Πλακούδας, Αντιπρόεδρος

Όμηρος Τσάπαλος, Γενικός Γραμματέας

Γιώργος Πρωτόπαπας, Εκτελεστικός Διευθυντής

Αργέττα Μαλιχουτσάκη, Οικονομική Διαχειρίστρια

Δημήτρης Κιούσης, Μέλος Δ.Σ

Κωνσταντίνος Μαργαρίτου, Μέλος Δ.Σ

Η άνοδος του βίαιου ισλαμικού εξτρεμισμού έχει δημιουργήσει σοβαρές απειλές για την ασφάλεια και τη σταθερότητα σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο. Τα αίτια που δύναται να αποδοθούν είναι κατά κύριο λόγο κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά. Βέβαια η προέλευση, η εκδήλωση και η υποστήριξη των εξτρεμιστικών ομάδων στην Αφρική δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται μεμονωμένα. Προέρχονται δηλαδή από έναν τεράστιο αριθμό παραγόντων που τοποθετούνται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο συνθηκών και αιτιών τα οποία θα αναλυθούν παρακάτω. Στην αφρικανική ήπειρο δραστηριοποιούνται αρκετές ισλαμικές οργανώσεις άλλες μικρότερης ή μεγαλύτερης εμβέλειας ριζοσπαστικού χαρακτήρα. Παρόλα αυτά, οι μεγαλύτερες εσωτερικές απειλές λαμβάνουν χώρα στη Νιγηρία και στη Σομαλία από δύο ακραίες ριζοσπαστικές οργανώσεις οι οποίες πλέον έχουν συμπεριληφθεί στο διεθνές τρομοκρατικό δίκτυο. Αυτές είναι η Boko Haram και η Al Shabab.

Η περίπτωση της Νιγηρίας είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα λόγω του πολυσύνθετου χαρακτήρα της χώρας. Ανεξαρτητοποιήθηκε μόλις το 1960 ύστερα από πολυετή βρετανική αποικιοκρατία και τότε άρχισαν οι πρώτες εμφύλιες συγκρούσεις για τον έλεγχο της κρατικής εξουσίας. Το σημαντικότερο πρόβλημα της Νιγηρίας έγκειται στην εθνοτική της πολυμορφία. Ως έθνος αποτελεί μια συνάθροιση εθνοτήτων, γεγονός που αυξάνει την αντιπαλότητα μεταξύ τους για ζητήματα εξουσίας και κατανομής των πόρων. Οι μεγαλύτερες εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες είναι οι Hausa και οι Fulani στο βόρειο τμήμα της χώρας, οι οποίοι είναι κατά κύριο λόγο σουνίτες μουσουλμάνοι ενώ στο νότιο τμήμα της είναι οι Yoruba και Igbo οι οποίοι είναι χριστιανοί. Παρατηρείται δηλαδή μια διάσπαση μεταξύ του μουσουλμανικού βορρά και του χριστιανικού νότου, αφού η θρησκεία διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στη νιγηριανή κοινωνία. Τόσο η εθνότητα όσο και η θρησκευτικότητα έχουν αναδειχθεί ως οι πιο βασικές και πολιτικά σημαντικές ταυτότητες των Νιγηριανών. Από την άλλη, ο ισλαμικός βορράς παρουσιάζει οικονομική καθυστέρηση σε σχέση με το χριστιανικό νότο καταστρέφοντας έτσι τον κοινωνικό ιστό της χώρας λόγω της αντιπαλότητας που έχει δημιουργηθεί. Πέραν όμως των εθνοθρησκευτικών συγκρούσεων, η δυσaráεσκεια των πολιτών συνέβαλε στην απαξίωση της πολιτικής σκηνής και των θεσμών στη Νιγηρία λόγω της διαφθοράς που μαστίζει τη χώρα. Αναλυτικότερα, μετά την αποκατάσταση των δημοκρατικών πολιτικών θεσμών το 1999, η νοθεία, η παρανομία και η διαφθορά αποτέλεσαν το τρίπτυχο των εκλογικών διαδικασιών έως το 2011. Έτσι η φτώχεια και η γενική δυσaráεσκεια οδήγησε τους πολίτες να ενεργούν ως αμειβόμενοι μαχητές προς όφελος των ριζοσπαστικών ισλαμικών ομάδων οι οποίες αποτέλεσαν τον ακρογωνιαίο λίθο της κοινωνικής παθογένειας στη Νιγηρία.

Η εμφάνιση της Boko Haram μπορεί να εξεταστεί με διάφορους τρόπους. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται σε ένα μακρύ ιστορικό χαρακτηριστικό της βόρειας Νιγηρίας και στα συνεχιζόμενα ριζοσπαστικά ισλαμικά κινήματα καθώς ο ισλαμικός πληθυσμός της Νιγηρίας άρχισε να ριζοσπαστικοποιείται από το 1970. Δημιουργήθηκε το 2002 στο Μαϊντουγκούρι στην Πολιτεία Μπόρνο της βορειοανατολικής Νιγηρίας. Βασικά στοιχεία των ιδεολογικών ρευμάτων της οργάνωσης αποτελούν ο σαλαφισμός και ο ισλαμικός φονταμενταλισμός. Επικεφαλής της νεοϊδρυθείσας ομάδας υπήρξε ο Mohammed Yusuf, ο οποίος χαρακτηριζόταν για τις ακραίες θέσεις του, ιδίως για την πεποίθηση ότι η δυτική παιδεία είναι απαγορευμένη για τους πιστούς μουσουλμάνους. Η οργάνωση έχει επίσης τα θεμέλια της στην κοινωνικοοικονομική περιθωριοποίηση του βόρειου πληθυσμού της χώρας, ενώ παράλληλα χρησιμοποιείται από τις ελίτ του βορρά για να εκφράσει τα παράπονα για την έλλειψη ενδιαφέροντος της κεντρικής κυβέρνησης. Η Boko Haram εκμεταλλεύτηκε πλήρως την δυσaráεσκεια του πληθυσμού και συνέδεσε τη διαφθορά με τη δυτική επιρροή όσο αφορά τη θεσμική λειτουργία της χώρας. Θεωρήθηκε υπερασπιστής των φτωχών μουσουλμάνων που ελέγχονται πολιτικά από τους χριστιανούς του νότου. Αυτό όμως που ενίσχυσε την οργάνωση ήταν η απουσία κυβερνητικού

¹ Ονομάζεται επισήμως από τα μέλη της «Σουνιτική Ομάδα για Κήρυγμα και Τζιχάντ» (*Jama'at Ahl as-Sunnah lid-da'wa walJihad*)

² Οι επιρροές του Mohammed Yusuf αποδίδονται στις διδασκαλίες του μουσουλμάνου θεολόγου Ibn Taumiyyah κατά τον μεσαίωνα καθώς και από την Μουσουλμανική Αδελφότητα, ισλαμιστική οργάνωση που δρα στην Αίγυπτο.

ελέγχου και στρατιωτικών και αστυνομικών δυνάμεων αλλά και η αδιαφορία των κεντρικών αρχών. Η πολιτική κρίση που σημειώθηκε το 2009, υπήρξε ευκαιρία-κλειδί για την οργάνωση, καθώς αξιοποίησε τη δυσαρέσκεια των μουσουλμάνων πολιτών με ένοπλη πλέον δράση έναντι αστυνομικών δυνάμεων στις πολιτείες Μπόρνο, Γιόμπε και Κάνο. Έκτοτε η οργάνωση ενεργεί μια εκστρατεία εκδίκησης κατά των κυβερνητικών δυνάμεων ασφαλείας της χώρας μετά την σύλληψη και την εκτέλεση του ηγέτη της, Mohammed Yusuf τον Ιούλιο του 2009. Ύστερα από μια σειρά διαφωνιών στο εσωτερικό της Boko Haram αλλά και του ευρύτερου δικτύου, η οργάνωση διαірέθηκε το 2012.

Από το 2013 η Νιγηρία θεωρείται κράτος έκτακτης ανάγκης (*State of emergency*) λόγω των πολλαπλών τρομοκρατικών επιθέσεων από την Boko Haram κυρίως στο βορειοανατολικό τμήμα της χώρας, συμπεριλαμβανομένων σφαγών, ληστειών καθώς και απαγωγές κοριτσιών. Ένα χρόνο αργότερα, η οργάνωση δήλωσε πίστη στο Ισλαμικό Κράτος ενώ παράλληλα ανακοίνωσε την ίδρυση Ισλαμικού Χαλιφάτου στην πόλη Γκουόζα, μια πόλη στρατηγικής σημασίας για την εξάπλωση του χαλιφάτου στη ΒΑ Νιγηρία. Παρά την ανακατάληψη της πόλης από τον εθνικό στρατό της Νιγηρίας, η ισλαμιστική οργάνωση εξακολουθεί να ελέγχει περίπου είκοσι περιφέρειες στο βορειοανατολικό κομμάτι της χώρας. Από το 2015 η Boko Haram έχει βελτιωθεί σε τεχνικό επίπεδο κυρίως λόγω της συνεργασίας της με το Ισλαμικό Κράτος και του Al-Shabab που δραστηριοποιείται στη Σομαλία, γεγονός που αυξάνει τις αντιτρομοκρατικές επιχειρήσεις από τους διεθνείς δρώντες. Για παράδειγμα, η Αφρικανική Ένωση (*African Union*) ενέκρινε το 2015 τη δημιουργία μιας περιφερειακής δύναμης (*regional force*) για την καταπολέμηση της Boko Haram η οποία αποτελείται από δέκα χιλιάδες περίπου στρατιώτες από το Μπενίν, το Καμερούν, το Τσαντ, το Νίγηρα και τη Νιγηρία. Παράλληλα, οι Ηνωμένες Πολιτείες παρέχουν σημαντικό εξοπλισμό, υποστήριξη και υπηρεσίες πληροφοριών (*Intelligence services*) κυρίως υπό τον Οργανισμό Διαχείρισης Εκπαίδευσης και Κατάρτισης Βοηθειών Στρατού των Ηνωμένων Πολιτειών (*The United States Army Security Assistance Training Management Organization*). Έπειτα, η Ε.Ε, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Δημοκρατία της Νοτίου Αφρικής παράσχουν ειδικούς εκπαιδευτές (*army trainers*) στη Νιγηρία και στους περιφερειακούς συμμάχους ώστε να καταπολεμηθεί η Boko Haram.

Τέλος η Νιγηρία έχει χαρακτηριστεί ως ένα από τα πιο ασταθή κράτη στην Αφρική παρά την ισχυρή οικονομία της, λαμβάνοντας υπόψη την υψηλή παραγωγή πετρελαίου. Τα προβλήματα εσωτερικής ασφάλειας (εθνοθησκευτικές συγκρούσεις, άνιση κατανομή πόρων, διαφθορά κλπ) μεγεθύνουν αφενός την εκδήλωση ριζοσπαστικών ισλαμικών οργανώσεων, αφετέρου, επιδεινώνουν τις διπλωματικές σχέσεις ενισχύοντας έτσι την περιφερειακή αστάθεια.

Περνώντας στο ανατολικό μέρος της Αφρικής, και συγκεκριμένα στην περίπτωση της Σομαλίας η εμφάνιση ακραίων ισλαμικών ομάδων έχει τη βάση της εμφάνισής του σε αυτό που αποκαλούμε σήμερα «αποτυχημένο κράτος» (*failed state*) όταν αναφερόμαστε στη Σομαλία.

Η Σομαλία υπήρξε αποικία της Ιταλίας και της Μεγάλης Βρετανίας έως το 1960. Το τέλος της αποικιοκρατικής περιόδου διαμόρφωσε τρεις ημιαυτόνομες περιφέρειες διοικητικού χαρακτήρα, την Δημοκρατία της Σομαλιλάνδης (1991) στα βορειοδυτικά, την Πολιτεία της Πουντλάνδης στα βορειοανατολικά (1998) και το Μογκαντίσου (1991) που αποτελεί και την πρωτεύουσα της χώρας. Πυρήνας για την εκδήλωση ισλαμικών ριζοσπαστικών ομάδων αποτέλεσε αυτή η διάσπαση της χώρας, η οποία δημιούργησε μια σειρά ένοπλων συγκρούσεων. Κρίσιμο σημείο αποτέλεσε και η πρώτη μάχη που πραγματοποιήθηκε στο Μογκαντίσου το 1993 μεταξύ των δυνάμεων των ΗΠΑ (οι οποίες υποστηρίχτηκαν από την επιχείρηση UNISOM II των Ηνωμένων Εθνών) και της Σομαλίας. Όμως η τροπή των πραγμάτων ανάγκασε τις ΗΠΑ και τα ΗΕ να αποσύρουν τα στρατεύματά τους από τη Σομαλία το έτος 1994 και 1995. Τα γενεσιουργά αίτια που δύναται δηλαδή να αποδοθούν για τη τέλεση παράνομων πράξεων του πληθυσμού της Σομαλίας είναι κυρίως η πολιτική αστάθεια-ακυβερνησία, η ανύπαρκτη οικονομική ανάπτυξη καθώς και οι εμφύλιες διαμάχες που πλήττουν την χώρα μέχρι σήμερα. Έπειτα η κοινωνική αποσάθρωση της Σομαλίας συνδέεται άμεσα και με τις συγκρούσεις που λαμβάνουν χώρα και στο Κέρας της Αφρικής.

Έτσι, η εξέλιξη της ακραίας ισλαμιστικής οργάνωσης Al Shabab τοποθετείται γύρω από τις προσπάθειες οικοδόμησης του σομαλικού κράτους. Ιδρύθηκε το 2004 από την Ένωση Ισλαμικών Δικαστηρίων (*Islamic Court Union*) όπου ανέλαβε την εξουσία το 2006 και επεδίωκε την αποκατάσταση της τάξης στη χώρα. Αποτελούνταν από ένα δίκτυο τοπικών ισλαμικών ομάδων που εφάρμοζαν μια διοίκηση συνδυάζοντας τις κατά τόπους παραδόσεις με διάφορες εκδοχές της Σαρία. Η ριζοσπαστικοποίηση και η μετονομασία της ομάδας ξεκίνησε μετά την εισβολή της Αιθιοπίας στη Σομαλία το 2006 μετά από σειρά επιθέσεων ακραίων ισλαμιστών. Όσοι απέμειναν δηλαδή από την Ένωση Ισλαμικών Δικαστηρίων, δημιούργησαν την οργάνωση Al Shabab που ουσιαστικά σημαίνει «Η νεολαία» ως αντίσταση στην εισβολή των αιθιοπικών στρατευμάτων. Με το πέρασμα του χρόνου η οργάνωση ανέπτυξε σημαντική κοινωνική δράση στις διαλυμένες δημόσιες υπηρεσίες της χώρας ενώ παράλληλα συνεργάζεται με πειρατικές συμμορίες και συνδέεται με τις ισλαμικές εξτρεμιστικές οργανώσεις Boko Haram και την Αλ Κάιντα του Ισλαμικού Μάγκρεμπ. Η πλήρης ριζοσπαστικοποίηση ολοκληρώθηκε το 2011 μετά τη στρατιωτική επέμβαση και της Κένυας. Έπειτα, το 2012 η οργάνωση διακήρυξε την πίστη και την αφοσίωση της στην Αλ Κάιντα και δραστηριοποιείται κυρίως στο Κέρας της Αφρικής καθώς επίσης στην Τανζανία και την Ουγκάντα. Σε στρατηγικό επίπεδο η οργάνωση Al Shabab κατέχει τον πλήρη έλεγχο της κεντρικής και της νότιας Σομαλίας, συμπεριλαμβανομένου σημαντικών λιμανιών τα οποία είναι ζωτικής σημασίας για την οικονομία της χώρας. Οι πολλαπλές επιθέσεις στους περιφερειακούς δρόμους και η βιαιότητα των δράσεων της την έχουν κατατάξει στο διεθνές τρομοκρατικό δίκτυο δεδομένου ότι θεωρείται και θυγατρική της Αλ Κάιντα. Σε επίπεδο χρηματοδότησης και υποστήριξης της οργάνωσης η Ερυθραία, Υεμένη, Συρία, Ιράν και Κατάρ όπως και άλλα κράτη του κόλπου κατηγορούνται τακτικά από την κυβέρνηση της Σομαλίας για παροχή κεφαλαίων και όπλων.

Όσο αφορά τη δημιουργία μιας αποτελεσματικής ζώνης ασφαλείας για την απομάκρυνση της Al Shabab αρκετοί διεθνείς δρώντες συμμετάσχουν για την καταπολέμηση και την επίτευξη σταθερότητας στην ευρύτερη περιοχή μέσω στρατιωτικών επιχειρήσεων. Οι κυριότερες επιχειρήσεις πραγματοποιούνται από την Αφρικανική ένωση σε συνεργασία βέβαια με τα Ηνωμένα Έθνη, είναι οι επιχειρήσεις γνωστές ως AMISOM (*African Union Mission on Somalia*), UNSOM (*United Nations Somalia Mission*) και UNSOS (*United Nations Somalia Security*) οι οποίες αποτελούν τις σημαντικότερες αποστολές στη Σομαλία. Βέβαια να σημειωθεί ότι μετά την απόφαση 2372/2017 του Συμβουλίου Ασφαλείας τον Αύγουστο του 2017 η AMISOM απέσυρε χίλιους στρατιώτες αλλά διέθεσε επιπλέον πεντακόσιους αστυνομικούς. Έτσι η ηγεσία της αποστολής επεξεργάστηκε μια συμφωνία όπου κάθε συμβαλλόμενη χώρα θα αποσύρει το 4% των στρατευμάτων της ενώ το Συμβούλιο Ασφαλείας θα παρέχει πλέον υλικοτεχνική και οικονομική υποστήριξη, αποφεύγοντας να αποστείλει ένοπλες δυνάμεις και να εμπλακεί στρατιωτικά στις συγκρούσεις με την Al Shabab. Έπειτα, σημαντικός είναι ο ρόλος και η συμμετοχή ένοπλων δυνάμεων των ΗΠΑ (*US forces*) και της Κένυας (*Kenya Defense Force*) καθώς και δυνάμεις του Σομαλικού εθνικού στρατού (*Somalia's Transitional Federal Government forces*). Αξιοσημείωτη είναι η παρουσία και η συμμετοχή της Τουρκίας για την καταπολέμηση της Al Shabab. Από το 2010 πραγματοποιήθηκε συμφωνία στρατιωτικής συνεργασίας με την κυβέρνηση της Σομαλίας ενώ από το 2014 τουρκική ναυτική δύναμη Barbaros έκανε την εμφάνιση της στις σομαλικές ακτές με φρεγάτες F-495 και F-245 TCG. Επίσης, το Ιανουάριο του 2016 ανακοινώθηκε η κατασκευή τουρκικής βάσης στη Σομαλία όπου θα αποσκοπήσει στην εκπαίδευση του σομαλικού στρατού, ενώ σχεδιάζεται και η ίδρυση Στρατιωτικής Ακαδημίας για την εκπαίδευση των αξιωματικών του στρατού της χώρας. Η βάση θα κατασκευαστεί στο Μογκαντίσου και θα εκπαιδευτούν πάνω από χίλιοι πεντακόσιοι Σομαλοί στρατιώτες από διακοσίους Τούρκους εκπαιδευτές.

Συμπερασματικά τα προβλήματα εσωτερικής ασφάλειας σε συνδυασμό με τα προβλήματα εκδημοκρατισμού, εθνικής συνοχής, οικονομικού μετασχηματισμού και σταθερότητας αυξάνουν τις πιθανότητες εκδήλωσης ακραίων ριζοσπαστικών ισλαμικών οργάνωσεων στην Αφρική αλλά και

ευρύτερα. Οι περιπτώσεις εμφάνισης εξτρεμιστικών ισλαμικών ομάδων στη Σομαλία και στη Νιγηρία είναι αποτέλεσμα μιας σειράς αποτυχημένων πολιτικών στρατηγικών, οι οποίες γέννησαν μια από τις μεγαλύτερες εσωτερικές απειλές μετά από μια σειρά τρομοκρατικών ενεργειών σε εσωτερικό αλλά και εξωτερικό επίπεδο, δεδομένου ότι έχουν ξεπεράσει τα εθνικά τους σύνορα καθώς επιτίθενται σε γειτονικά κράτη. Η αποσταθεροποίηση και η ανατροπή των κυβερνήσεων αλλά και η ίδρυση ενός Ισλαμικού Χαλιφάτου αποτελούν τον κοινό στόχο των ισλαμιστικών οργανώσεων, γεγονός που δυσκολεύει τις προσπάθειες της διεθνούς κοινότητας για ασφάλεια και σταθερότητα στις ευρύτερες περιοχές που εκδηλώνονται σοβαρές τρομοκρατικές επιθέσεις με συνέπεια χιλιάδες αθώοι πολίτες να σκοτώνονται και εκατοντάδες χιλιάδες να εκτοπίζονται.

ΠΗΓΕΣ

<http://www.glocalismjournal.net/issues/on-global-risks/articles/boko-haram-and-the-nigerian-state-a-different-perspective.kl> “Boko Haram and the Nigerian State: a Different Perspective”, Osaretin Idahosa Globalism: Journal of Culture, Politics and Innovation, DOI: 10.12893/gjcp.2015.3.5

https://www.researchgate.net/publication/251491227_AI_Shabaab's_Foreign_Threat_to_Somalia “*AI Shabaab's Foreign Threat to Somalia*” David H. Shinn, December 2011 Orbis 55(2):203-215, DOI 10.1016/j.orbis.2011.01.003

[https://journals.lib.unb.ca/index.php/jcs/article/view/218/376\(last\)](https://journals.lib.unb.ca/index.php/jcs/article/view/218/376(last)) “*Terrorism in East Africa and the Horn of Africa: An Overview*” David H. Shinn, **Vol. XXIII, No. 2 Fall 2003, The Journal of conflict studies**

<http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/03/24/as-nigerians-head-to-the-polls-6-facts-about-public-opinion>

“6 facts about public opinion in Nigeria before election day” Jacob Poushter, Pub. 24/3/2015

<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/nigeria/11261605/Britain-plans-more-army-trainers-to-help-Nigeria-fight-Boko-Haram.html> “*Britain plans more army trainers to help Nigeria fight Boko Haram*” Ben Farmer, defence correspondent, published 28/11/2014

<https://aa.com.tr/en/africa/nigeria-announces-military-operation-to-rout-boko-haram/1124309> “*Nigeria announces military operation to rout Boko Haram*” Rafiu Ajakaye published 21/04/2018

https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/06/23/how-to-understand-boko-haram/?noredirect=on&utm_term=.748cc4f10f93 “*How to understand Boko Haram*” Laura Seay , published 23/6/2017

https://www.huffingtonpost.com/entry/boko-haram-recruitment-tactics_us_571265afe4b06f35cb6fc595 “*Why People Join Nigeria’s Boko Haram*” Charlotte Alfred, published 16/4/2016

<https://www.premiumtimesng.com/regional/north-east/257671-boko-haram-cameroonian-soldiers-officially-join-nigerian-troops-borno.html> “*Boko Haram: Cameroonian soldiers officially join Nigerian troops in Borno*” Abdulkareem Haruna, Published 6/2/2018

<https://www.cfr.org/blog/nigerian-popular-support-boko-haram> “*Nigerian Popular Support for Boko Haram*” John Campbell, 15/3/2016 Council on Foreign Relations

<http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/125599/nigeria-pano-1-000-paidia-exei-apagagei-i-mpoko-xaram-apo-to-2013> «*Νιγηρία: Πάνω από 1.000 παιδιά έχει απαγάγει η Μπόκο Χαράμ από το 2013*» CNN Greece, δημ. 13/04/2018

<https://www.independent.co.uk/news/world/africa/paying-for-terrorism-where-does-boko-haram-gets-its-money-from-9503948.html> “*Paying for terrorism: Where does Boko Haram gets its money from?*” Published by Terrence McCoy, 6/6/2014

<http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/553?highlight=boko+haram> “*Boko Haram*” Mapping Militant Organizations, Published by Stanford University, 26/8/2016